

TÓZSÉR JÁNOS

Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?*

I. A KÖZÖS TAPASZTALAT

1.

Képzeld el egy nem kezdő és nem is műkedvelő filozófust. Mindegy, hogy jelentős-e, vagy középszerű, ahogy az is, hogy öreg-e, vagy fiatal. Egy dolog számít: az illető élete során sok filozófiai művet elolvasott, gyakran beszélgetett és vitatkozott más filozófusokkal, sokszor előfordult vele, hogy megértett és rekonstruált bizonyos filozófiai elméleteket, és talán még az is megesett, hogy ő maga megpróbálkozott valamilyen filozófiai problémára megoldást találni. Egyszóval: sok tekintetben hasonlít rád. Képzeld most el, hogy a fickó megelevenedik, és a következő szavakkal fordul hozzád:

„A filozófia egyetlen területén sincsen konszenzus. Nem létezik egy olyan filozófiai probléma sem, melynek megoldása kapcsán egyetértésre jutottak volna a felek, és nem létezik egy olyan filozófiai elmélet sem, amelyet valamennyi filozófus elfogad. Olyan elmélet és álláspont bizonyára létezik, amelyet egyetlen filozófus sem képvisel, de ez most mellékes.

Hadd illusztráljam e disszenzus mértékét! Gondolj a metafizikára, ami a kortárs analitikus filozófusok legnagyobb vállalkozása, és figyelj meg a disszenzus különböző szintjeit. Először is disszenzus van abban, hogy *milyen típusú dolgok léteznek*. Egyes filozófusok szerint léteznek univerzálék, olyan entitások, amelyek egy időben, egyszerre több helyen teljes egészükben prezentálódhatnak, illetve amelyekből egy időben és egy helyen egyszerre több is lehet. Más filozó-

* Köszönettel tartozom Eszes Boldizsárnak, Gébert Juditnak, Márton Miklósnak, Pöntör Jenőnek, Schmal Dánielnek, Schwendtner Tibornak, az ELTE filozófia doktori iskolája analitikus filozófiai programja hallgatóinak, az E. Szabó László által szervezett *Teoretikus Filozófia Kollokvium* és a Forrai Gábor által szervezett *Filozófiai intuíciók – filozófusok az intuíciónál* című, 2012. október 26–27-én Bükkszentkereszten rendezett konferencia résztvevőinek, hogy megjegyzéseikkel és ellenvetéseikkel segítettek világosabbá tenni a gondolataimat. Különös köszönet illeti Demeter Tamást az együttgondolkodásért, Bács Gábort, akivel az érvelésem minden pontját végigbeszéltek, és az anonim bírálót, akinek ellenérvei egy sor kérdés újrágondolására késztettek.

fusok ezt tagadják. Szerintük ilyen multilokális entitások nem léteznek. Egyes filozófusok szerint el kell köteleződnünk az események önálló, saját jogukon való létezése mellett. Mások ezt ugyancsak tagadják. Szerintük nem kell elköteleződnünk. Egyes filozófusok szerint fel kell vennünk ontológiánkba bizonyos absztrakt entitásokat, olyanokat, melyek téren és időn kívül léteznek. Mások ezt megint csak tagadják. Szerintük nem kell felvennünk. Nem folytatom. Ha veszed a kortárs filozófusok által feltételezett entitástípusokat (univerzálék, absztrakt tárgyak, trópusok, lehetséges világok, szétszórt tárgyak, önkényesen leválasztott részek, gunkok stb.), akkor azt látod: ezek között egyetlen olyan sincs, melynek létezését valamennyi filozófus elfogadja. De a dolog fordítva is áll. Ha hétköznapi ontológiánkban olyan alapvető szerepet betöltő entitástípusokra gondolsz, mint a mindannyiunk számára ismerős fizikai tárgyak (asztalok, székek, hamutartók) vagy a mentális állapotok (vélekedések, gondolatok, vágyak), ezek létezését illetően sincs teljes összhang a filozófusok között. Az előbbieket létezését például a mereológiai nihilisták, az utóbbiakét például az eliminativisták tagadják.

Másodszor: disszenzus van abban, hogy az (egyes metafizikusok szerint) létezőnek tekintett dolgoknak *miben áll a természete*. Csak egy példa. Egyes filozófusok szerint a fizikai tárgyak univerzálék nyalábjai. Más filozófusok szerint trópusokéi. Megint más filozófusok szerint a fizikai tárgyak nem pusztán tulajdonságnyalábok, hanem tulajdonságaikon felül rendelkeznek egy azoktól eltérő természetű metafizikai alkotóelemmel, szubsztrátummal. Szintén más filozófusok a fizikai tárgyakat természetes fajta univerzálék instanciáinak tekintik. Sőt, e nézet bizonyos hívei szerint kizárólag olyan dolgok léteznek, amelyek valamilyen természetes fajta univerzálék instanciáinak (tudniillik: élőlények, elemi részek és talán Isten), vagyis hátizsákok, tolltartók, mobiltelefonok és egyéb ember alkotta tárgyak nem. És akadnak olyan filozófusok is, akik szerint a fizikai tárgyak természetének feltárása valójában nem is a metafizika feladata, arról egyedül a természettudományoknak lehet fontos mondanivalója.

Harmadszor: disszenzus van abban, hogy a feltételezett entitástípusok (vagy: ontológiai kategóriák) *hogyan függenek össze egymással*. Magyarán abban sincsen egyetértés, hogy egy bizonyos entitástípus melletti ontológiai elköteleződés milyen más entitástípus melletti elköteleződéssel jár konzisztensen együtt. Egy példa. Egyes nominalisták szerint a nominalizmus kizárólag a genuin modális realizmus elfogadása mellett védhető; vagyis csak akkor állíthatod azt, hogy »kizárólag partikuláris entitások léteznek«, ha azt is állítod, hogy »a miénk mellett számtalan, a miénkével természetében megegyező világ létezik«. Más nominalisták viszont nem kívánnak elköteleződni a világok sokasága mellett. Szerintük a nominalizmus elfogadása fogalmilag/logikailag független a genuin realizmus elfogadásától.

Végezetül: abban sincsen konszenzus, hogy *milyen természetűek az ontológiai viták*. Vagyis a metaontológiában is nézetkülönbség van a filozófusok között.

Egyes metaontológusok szerint az ontológiai viták nagy része verbális; minden azon múlik, hogyan értelmezzük az egzisztenciális kvantort. Az antirealista kvantorvariancia hívei szerint a »létezik« szó több olyan lehetséges jelentéssel is rendelkezik, amelyek mind az egzisztenciális kvantor szerepét játsszák (bizonyos inferenciálisszerep-tulajdonságok révén). Az ontológiai realisták ezzel szemben azt állítják, hogy a »létezik« szónak ugyan számos lehetséges értelmezése van, de az ontológiai vitákban mindig az úgynevezett »ontológész« nyelv kvantorát jelenti.

Nem feltétlenül kell értened (teljes mélységében) az imént felhozott példákat (elvégre nem biztos, hogy jártas vagy a kortárs metafizikában), kedvedre találhatsz példákat a saját szakterületedről is. Íme: nézetkülönbség van az *episztemológusok* között abban az alapvető kérdésben, hogy vélekedéseink igazolása során vajon a szubjektumnak egyes szám, első személyű perspektívából hozzá kell-e férnie a vélekedését igazoló tényezőkhöz, vagy sem. Nézetkülönbség van a *nyelvfilozófusok* között abban az alapvető kérdésben, hogy szavaink és mondataink jelentését meghatározzák-e az externális tényezők, vagy sem. Nézetkülönbség van az *elmefilozófusok* között abban az alapvető kérdésben, hogy lehetséges-e a tudatos tapasztalat magyarázata egy kizárólag fizikalista/materialista ontológián belül, vagy sem. Nézetkülönbség van a *morálfilozófusok* között abban az alapvető kérdésben, hogy egy cselekedet morális megítélése kapcsán figyelembe kell-e venni a cselekvő motívumait, vagy sem. Nézetkülönbség van a *művészetfilozófusok* között abban az alapvető kérdésben, hogy a műalkotások esztétikai értékét azok perceptuális tulajdonságai határozzák-e meg, vagy sem.

A filozófiatörténet sem képez kivételt. Abban, hogy mit állított Arisztotelész, Descartes vagy Kant, épp annyira nincs egyetértés, mint a filozófia fentebb említett területein. Hogy Platón szerint az ideák és az érzéki tárgyak mellett léteznek-e harmadik pólusként trópusok – vitatott. Hogy Descartes dualista volt, avagy trialista, ugyancsak az. Hogy Kant fenomenalista volt, avagy realista, szintén. Nem is beszélve arról, milyen véleményen van az analitikus filozófusok nagy része kontinentális kollégáik működéséről, és *vice versa*.

Persze el lehet kezdeni kekeckedni. Nekem lehet szegezni azt a kérdést, hogyan kell individuálni a különböző filozófiai elméleteket. Ha ugyanis durván individuáljuk azokat, akkor igenis találunk konszenzusos álláspontokat: például a kortárs filozófusok döntő többsége fizikalista, és nem dualista vagy idealista. Ezzel szemben, ha extrafinoman individuáljuk a filozófiai elméleteket, és azokon maximálisan specifikus propozícióhalmazt értünk, akkor annyi darab filozófiai elméletet kell megkülönböztetnünk egymástól, ahány darab filozófus csak létezik. Vagyis triviálisan igaz lesz, hogy disszenzus van, és a filozófia nem fog különbözni egyetlen más tudománytól sem. Olyan módon kell tehát a filozófiai elméleteket individuálni, hogy (a) igaz legyen, hogy a filozófusok szinte semmiben nem értenek egyet, (b) ne legyen triviális, hogy a filozófusok szinte semmiben nem értenek egyet, és (c) ne legyen önkényes. Amennyiben nem

rendelkezem meggyőző válasszal erre az individuációs problémára, úgy azonnal abba is hagyhatom a monológomat, és nyugodt szívvel elkezdhetek valamilyen filozófiai álláspont mellett érvelni.

Szerintem nem jogos ez az ellenvetés. Azon felül, hogy képmutató, mivel a filozófiával kapcsolatban *tényleg* az egyik legegységibb tapasztalatunk az, hogy a filozófusok között nincsen konszenzus, az a kérdés, hogy »mi egy filozófiai probléma?« és hogy »mi egy filozófiai elmélet?« *maga is* filozófiai kérdés, melynek kapcsán a filozófusok között *úgyszintén* nézetkülönbség van. Egyesek szerint például a filozófiai problémák bizonyos alapvető intuícióink együttes inkonzisztenciájának eredményei, s ennél fogva egy konzisztens filozófiai elméletet az individuál, hogy mely intuícióinkat vesszük névértéken, és melyeket utasítjuk el, mások szerint viszont a filozófiai problémáknak és elméleteknek az égvilágon semmi közük intuitív meggyőződéseinkhez. Mindezzel csak azt akarom mondani: igen különös volna, ha éppen a filozófiai problémák és elméletek természetét illetően lehetne konszenzust teremteni a filozófusok között.”

2.

„Ahogyan most nincs, úgy a jövőben sem lesz konszenzus a filozófusok között. Soha nem fog születni olyan filozófiai elmélet, amelyet valamennyi (vagy legalábbis szinte valamennyi) filozófus elfogad. Konkluzíven nem tudok érvelni emellett. Tisztában vagyok vele, hogy nem jogos egy tudományterület jövőbeli állapotára indukcióval következtetni. De ennek ellenére nem tudom osztani azok optimizmusát, akik szerint igenis születnek majd előbb vagy utóbb konszenzuálisan elfogadott filozófiai elméletek. Őszinteségedre apellálva azért hadd kérdezzem meg: komolyan el tudod képzelni (és most nem a dolog metafizikai lehetőségére gondolok), hogy 2024-ben valaki olyan érveléssel áll elő, amely minden filozófust egyszer és mindenkorra meggyőz arról, hogy a szorongásnak mint tudatos tapasztalatnak van intencionális tárgya? Vagy azt, hogy 2156-ban valaki az összes filozófust ráébreszti arra, hogy el kell kötelezni magunkat az absztrakt entitások létezésével? Vagy azt, hogy 2260-ban lesz valaki, aki – teljes körű konszenzust teremtve ezzel – megmutatja, hogy a műalkotások esztétikai értéke nem azok érzéki tulajdonságain szupervenial?”

Nem azért nem tudod e jövőbeli eseményeket elképzelni, mert most azon a filozófiai állásponton vagy, hogy a szorongás nem intencionális tudatos tapasztalat, vagy hogy nem léteznek absztrakt entitások, vagy hogy a műalkotások esztétikai értékét azok érzéki tulajdonságai határozzák meg. Vagyis nem a fentebbi példák filozófiai tartalma miatt. Hitetlenségednek semmi köze ahhoz, hogy történetesen milyen állításokat fogalmaztam meg az imént. Azt sem tudod ugyanis elképzelni, hogy évek múltán az az álláspont kerekedjen felül és váljon konszenzusossá, amit te magad képviselsz, akármi legyen is az.

Miből fakad e hitetlenkedésünk? Szerintem a filozófia története tanít rá. Az újkori filozófiát tanulmányozva bennem például a következő benyomás alakult

ki az évek során. A filozófia nagyjait, a Descartes-okat, Berkeley-eket és Kantokat egészen Husserlig vagy a korai Wittgensteinig tipikusan három attitűd jellemezte. Egyrészt: elődjeikre úgy tekintettek, mint tévelygőkre, akiknek, ha voltak is igaz belátásaik, azokra csak merő véletlenségből bukkantak rá. Másrészt: retrospekciójukhoz sopánkodás társult: »jaj-jaj, ellentétben a matematikával és a fizikával, a filozófiának mind a mai napig nincsen objektív tanítható anyaga«. Harmadrészt: önmagukat filozófiai Newtonnak tartották, aki meghatározván a legalapvetőbb fogalmi kategóriákat, és lefektetvén a megfelelő (a filozófia számára egyedül üdvös) módszertani elveket, végső és végérvényes megoldást kínál a filozófiai problémáira, és így minden filozófus számára konszenzusos megoldást nyújt. E férfiak úgy gondolták: személyükkel a filozófiában végső fordulat következett be (a »fordulat« kifejezés meg is babonázta némelyiküket), és úgy vélték: hála ténykedésüknek, a filozófiának is lesz végre – a matematikához és fizikához hasonlóan – rendes tananyaga.

Más szavakkal: ha nem is könnyen, de el tudom képzelni, hogy előbb vagy utóbb megszületik a befejezett fizika, ami megnevezi az elemi részeket és a legalapvetőbb fizikai törvényeket. Azt viszont nem tudom elképzelni (és szerintem te is így vagy ezzel), hogy előbb vagy utóbb megszületik a *befejezett filozófia*, beleértve a befejezett metafizikát, befejezett episztemológiát, befejezett etikát és befejezett fenomenológiát.”

3.

„Miért mondtam el ezt éppen most? Azt eddig is világosan láttam, hogy valamennyi filozófiai kérdésben disszenzus van, és eddig is szkeptikusan és ironikusan álltam az eljövendő filozófiai Newtonban hívők optimizmusához. Azzal is mindvégig tisztában voltam, hogy a filozófusok zöme – legalábbis a lelke mélyén – hozzám hasonlóképp vélekedik: szerintük sincs konszenzus, és nem is lesz soha.

Ennek ellenére filozófiai munkám során nem igazán gondoltam e disszenzusra. Amikor eszembe jutott, elhessegettem. Amikor különböző beszélgetésekben felmerült a kérdés, hogy »mi értelme a filozófiának, ha a filozófusok semmiben nem értenek egyet egymással?«, rendszerint valami olyasmit válaszoltam, hogy »a filozófia nem megtanulható igazságok gyűjteménye, hanem versengő elméletek vitáinak színtere, és hogy épp az a vonzó benne, hogy ha valaki elég ügyes, akkor bármilyen álláspont mellett képes meggyőzően érvelni. Az univerzálék létezése mellett éppúgy, ahogy az univerzálék létezése ellen«.

Csak hogy *már* nem tudom olyan könnyen túltenni magam azon, hogy a filozófiában disszenzus van, és nem is lesz konszenzus soha. Nem segít *többé*, ha arra gondolok: »a filozófia már csak ilyen, és az a vonzó benne, hogy ilyen«. Egyre inkább irritál ez a válasz. Sőt, innen visszapillantva abszurdnak látom, hogy a legtöbb filozófus (valószínűleg te is közéjük tartozol) egyáltalán nem veszi komolyan a filozófusok között fennálló disszenzus tényét. Legyint rá, ahogy én is

tettem korábban, mintha nem lenne hűsbavágóan fontos kezdeni vele valamit. Mintha a disszenzus nem azt mutatná, hogy komoly baj van a filozófiai megismeréssel, és ennél fogva bármelyikünk *saját* filozófiai megismerésével is.”

Ettől a ponttól átveszem a szót. Abból indulok ki, hogy e fiktív filozófus helyzetértékelése pontos (valóban közös tapasztalatunkat írja le), és igénye arra, hogy kezdjünk valamit a disszenzussal, jogos (megértem, hogy neheztel azokra, akik legyintenek rá). Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy e disszenzussal kezdjek valamit. Amellett fogok érvelni, hogy a filozófiai megismerés *nem megbízható*, és ennél fogva *nem hihetünk* komolyan és őszintén filozófiai elméletekben.

II. A DISSZENZUSBÓL VETT ÉRV

1.

A disszenzusból vett érv nem új: az ítéletfelfüggesztés Sextus Empiricus által leírt, Agrippától származó öt módja közül az első. Eszerint: „a vizsgált tárgy körül eldöntetlen viszály dül [...] a filozófusok között, ami miatt se választani, sem elvetni nem vagyunk képesek semmit, ezért végül ítéletfelfüggesztéshez jutunk” (Sextus 1998. 208–209). De hadd idézzem az érv részletesebb kifejtését is:

Amikor [...] azt mondjuk, hogy „minden érvel egy vele egyenlő érv áll szemben”, akkor „minden” alatt az általunk alaposan átvizsgáltakat értjük, az „érv” pedig nem egyszerű értelemben használatos, hanem az olyan érve utalunk, ami dogmatikusan megalapoz valamit, vagyis a nem nyilvánvalóval kapcsolatosan, és nem okvetlenül premisszák és következtetések segítségével alapozza meg, hanem tetszőlegesen. „Egyenlő” alatt a megbízhatóság és megbízhatatlanság szempontjából vett egyenlőtlenséget értjük, a „szemben áll” pedig a köznapi értelemben vett ellentétes helyett szerepel, és ideértjük az „ahogy nekem tűnik” szófordulatot is. Amikor tehát azt mondom, hogy „minden érvel egy vele egyenlő érv áll szemben”, akkor tulajdonképpen annyit állítok, hogy „nekem úgy tűnik, minden általam vizsgált érvel, ami dogmatikusan alapoz meg valamit, egy másik érv áll szemben, amely másvalamit alapoz meg dogmatikusan, és a megbízhatóság illetve megbízhatatlanság szempontjából egyenlő azzal”. Így az érv emlegetése nem dogmatikus, hanem emberi tapasztalatról ad hírt, vagyis arról, hogy „a tapasztalóban milyen benyomások keletkeznek” (*Alapvonalak*, I. 27. 202–203; Sextus 1998. 220).

Amit a továbbiakban előadok, lényegét tekintve nem különbözik Sextus Empiricus csaknem kétezer éves érvétől. Részletesebb és valószínűleg világosabb is annál, de különösebb újdonságot nem tartalmaz.

Először is hadd vizsgáljam meg a filozófusok közti disszenzus természetét. E disszenzus természetéről hamis képet festene az (még hozzá rendkívül hami-

sat), aki azt állítaná, hogy a disszenzus a vitatkozó felek valamelyikének *kognitív fogyatékoságából* fakad. Ha azt mondaná például, hogy az univerzálé-realisták IQ-ja alacsonyabb, mint a nominalistáké, vagy hogy az etikai kognitivizmus hívei kevésbé képesek finom fogalmi megkülönböztetések megtételére, mint a preskriptivisták, vagy hogy elhamarkodottabban (kevesebb szöveghelyet figyelembe véve) hoznak ítéletet azok, akik szerint Kant fenomenalista volt, mint azok, akik szerint realista.

De rendkívül hamis képet festene a disszenzus természetéről az is, aki arról próbálna meggyőzni, hogy a disszenzust a vitatkozó felek valamelyikének *morális fogyatékosága* kelti. Ha azt mondaná például, hogy a perdurantisták – szemben az endurantistákkal – valójában nem speciális filozófiai megfontolások miatt állítják azt, hogy a fizikai tárgyak négydimenziós entitások, hanem azért, mert ez jobban összecseng a relativisztikus fizika álláspontjával, és így abban reménykednek, hogy a fizikusok közül is támogatókat nyernek az ügyükhöz. Vagy ha azt mondaná, hogy az eliminativisták – szemben a mentális realistákkal – valójában nem sajátos filozófiai megfontolások miatt állítják azt, hogy a népi pszichológia hamis, és előbb-utóbb eliminálódik az idegtudomány javára, hanem azért, mert abban bíznak, hogy harcukban az idegtudós kollégák (kezükből félelmetes elektródáikkal) melléjük állnak majd. Fantáziadúsabb, vagy – ha úgy tesszük – perverzebb példákat is hozhatnánk, de most nincsen készítenem rá.

A filozófusok közti disszenzus efféle magyarázatai extrémül implauzibilisek. (Ha ilyenekkel állna elő valaki, arra gyanakodnék, hogy az illető elméjét valamilyen eddig ismeretlen és különös összeesküvés-elmélet fertőzte meg.) Egyszóval: a filozófusok közötti disszenzust nem valamelyik fél kognitív és/vagy morális fogyatékosága kelti; az ugyanis kognitíven és/vagy morálisan *egyenrangú* felek között áll fenn.

Két megjegyzés az egyenrangúságról. Egy: egyenrangúságon természetesen nem azt értem, hogy a vitatkozó felek ugyanolyan ostobák és/vagy ugyanolyan immorálisak. Épp ellenkezőleg. A filozófiai viták meghatározó szereplői naprakészen ismerik a szakirodalmat, virtuóznak a finom fogalmi megkülönböztetések terén, képesek vadonatúj érvekkel előállni, ismerik ellenfeleik megfontolásait, és tisztában vannak azok erejével. Nem azért állítanak valamit, hogy az erősebbhez dörgölözzenek – ha kell, fenomenológiai gyakorlatokat végeznek, ha kell, a kortárs fizikát tanulmányozzák stb. Egyszóval: a disszenzus olyan filozófusok között áll fenn, akik *mindent* megtesznek/megtettek azért, hogy álláspontjukat a lehető legerősebb érvekkel támasszák alá, és hogy *mindama* propozicionális és képességtudás birtokába jussanak, *aminek csak lehetséges* a birtokába jutni.

Kettő: amikor azt állítom, hogy a filozófiai viták szereplői egyenrangúak, akkor természetesen nem arra gondolok, hogy *minden egyes* filozófus kognitíven és/vagy morálisan ugyanazon a szinten áll. A filozófusok sem képzettségükben, sem intelligenciájukban, sem elfogulatlanságukban, sem morálisan nem egyenlők. Ha nem így volna, nem volna értelme jobb és kevésbé jó filozófusról be-

szélni. Bryan Frances kifejezésével élve: a filozófusok között vannak „episztemikus elöljárók” (Frances 2010). Nem akarlak megsérteni, de például a modális metafizikát tekintve neked például David Lewis episztemikus elöljáród, mivel többet olvasott, többet gondolkodott, több tanulmányt írt a témában, mint te, nem beszélve arról, hogy minden bizonnyal a „hardvere” is „valamivel” erősebb a te „hardverednél” (az enyémnél is persze). Magyarán: amikor kognitív és/vagy morális egyenrangúságról beszélek, akkor a filozófiai *álláspontok* és nem az egyes filozófusok episztemikus egyenrangúságát állítom. Azt állítom, hogy az egyes filozófusok között fennálló kompetenciakülönbségek nem korrelálnak a filozófiai álláspontok között fennálló törésvonalakkal.

A kontraszt kedvéért vegyünk két patológust – de két laboráns, két robbantási szakértő, két helyszínelő, két vizsgálóbíró és talán két matematikus is megteszi. Tegyük fel, hogy két patológus között nézetkülönbség alakul ki. Egyikük azt állítja, hogy *X* azért halt meg, mert valaki megmérgezte, másikuk ellenben azt, hogy *X* természetes halált halt. E disszenzust – ellentétben a filozófiai disszenzussal – azzal magyaráznám, hogy valamelyik patológus kognitív és/vagy morális hátrányban van a másikkal szemben, vagyis hogy a két patológus episztemikusan nem egyenrangú. Az egyik vagy nem kellő alapossgal vizsgálta meg *X* holttestét, vagy valamiért fedezni próbálja *X* gyilkosát, vagy mindkettő.

Úgy gondolom tehát: az efféle „szakértői” viták jelentős része olyan természetű, hogy – legalábbis ideális esetben, azaz episztemikusan egyenrangú felek esetén – nem alakul ki disszenzus a résztvevők között. Ha mégis, akkor vagy inkompetenciára, vagy morális deficitre gyanakodnék. Nem állítom, hogy a „szakértői” vitákban mindig örök időkre érvényes álláspontok kristályosodnak ki, és azt sem, hogy valamennyi „szakértői” vita konszenzussal zárul. (Hogy mennyire nem problémátlan a szakértői diskurzus, arról lásd Goldman 2001.) Csak arra szeretnék rámutatni: mégiscsak *alapvetően különbözik* két filozófus vitája arról, hogy léteznek-e univerzálék, attól a vitától, melyet két patológus folytat arról, hogy volt-e méreg *X* testében, vagy sem (lásd erről részletesen: Tózsér-Demeter 2011).

2.

Nézzük közelebbről a vitatkozó filozófusok episztemikus egyenrangúságát. Vegyük példának a Thészeusz hajója problémát. Ez röviden a következő. Thészeusz a kikötőben hagyja a hajóját. (Nevezzük ezt a hajót *eredeti hajónak*.) Ezt követően két dolog történik. Egyrészt: a buzgó athéniak az eredeti hajó alkatrészeit fokozatosan új (az eredetiekhez megszólalásig hasonló) alkatrészekkel pótolják, s teszik ezt egész addig, míg egyetlen eredeti alkatrészt sem tartalmaz az eredeti hajó. (Nevezzük ezt az immár egyetlen eredeti alkatrészt sem tartalmazó hajót *renovált hajónak*.) Másrészt: egy különösen buzgó athéni összegyűjti az eredeti (kiszereelt) alkatrészeket, és azokból újraépíti a hajót. (Nevezzük ez utóbbit *rekonstruált hajónak*.) Van tehát két numerikusan különböző, de intrin-

zikus tulajdonságait tekintve pontosan ugyanolyan hajó. A kérdés: melyik hajóval azonos az eredeti hajó?

Az egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy e problémának mindössze két logikailag lehetséges konzisztens megoldása létezik. Az egyik: az eredeti hajó a renovált hajóval azonos. A másik: az eredeti hajó a rekonstruált hajóval azonos. (Természetesen ennél több megoldási javaslat van forgalomban, lásd ezekről Bács Gábor kiváló tanulmányát: Bács 2011).

Tegyük fel, hogy az első álláspont mellett kötelezed el magad. Tegyük fel továbbá, hogy nem vagy filozófiai troll, aki csak a hecc a kedvéért, vagy pusztán publikációs és/vagy hivatkozásgyarapítási célból érvel valamilyen filozófiai álláspont mellett, és nem hiszi komolyan és őszintén, amit mond. Tegyük fel tehát: tényleg komolyan és őszintén hiszel abban, hogy az eredeti hajó a renovált hajóval azonos. Álláspontod mellett kőkemény érved van, melynek érvényességében úgyszintén komolyan és őszintén hiszel. E szerint: ha t összetett tárgy egy alkatrészét egy másikkal pótoljuk, akkor a kisserelt rész elveszíti azt a tulajdonságát, hogy t része, és az újonnan beszerelt alkatrész válik t részévé. És: ha a t -ből kisserelt részt egy másik összetett tárgyba, mondjuk o -ba építjük, akkor e t -ből kisserelt alkatrész o részévé válik. Nevezzük ezt *mereológiai appropriációs* elvnek. Ez az elv *igazolja* álláspontodat, hogy az eredeti hajó a renovált hajóval azonos.

Természetesen hinnék neked. Elhinném, hogy komolyan és őszintén hiszel abban, hogy az eredeti hajó a renovált hajóval azonos. De ugyanakkor felhívnám a figyelmedet arra, hogy vitapartnered *sem* troll: ugyanolyan komolyan és őszintén hiszi, hogy az eredeti hajó a rekonstruált hajóval azonos, mint te azt, hogy a renovált hajóval. Arra is felhívnám a figyelmedet, hogy vitapartnered episztemikusan egyenrangú veled: *éppoly* kompetens, az érvelésben jártas, finom megkülönböztetésekre képes stb. filozófus, mint te magad, és *ő sincs híján* álláspontját alátámasztó kőkemény érvek. Eszerint: t és o összetett tárgyak akkor és csak akkor azonosak, ha ugyanazokból a részekből állnak. A Thészeusz hajó probléma analóg azzal az esettel, amikor valaki szétszedi, majd összerakja a biciklijét – ugyan ki vitatná, hogy a szétszedés előtti és az összerakás utáni kerékpár egy és ugyanazon dolog? Nevezzük ezt *mereológiai esszencialista* elvnek. Ez az elv *igazolja* vitapartnered álláspontját, hogy az eredeti hajó a rekonstruált hajóval azonos.

Mindezzel azt akarom mondani: ha belehelyezkedsz ellenfeled teoretikus perspektívájába, akkor azt látod, hogy *ugyanabban az episztemikus helyzetben* van, mint te. Nem troll: komolyan és őszintén hisz abban, amit állít. Ahogyan te is. Kőkemény érve van az álláspontja mellett. Akárcsak neked. Vélekedése tehát igazolt. Éppúgy, mint a tiéd.

Egy dolgot nem tehetsz, pedig biztosan erős a késztetés. Nem mondhatod azt jogosan, hogy igenis episztemikusan *kitüntetelett* helyzetben vagy vitapartnereddel szemben. Nem mondhatod tehát azt, hogy az általad preferált mereológiai appropriációs elv ragadja meg – Platón kifejezésével élve – a valóság „természetes

illesztékeit” (*Phaidrosz* 265e), és ezt onnan tudod, hogy te *hozzáférsz* a valóság természetes illesztékeihez, vitapartnered viszont nem.

Miért nem mondhatod? Azért nem, mert e képességed csakis valamiféle filozófián *kívüli* extraképesség lehet. Olyan, amelyre *nem* a filozófia tanulmányozása során tettél szert; ebben az esetben ugyanis az ellenfelednek *is* rendelkeznie kellene ezzel az extraképességgel, lévén filozófiailag ugyanolyan iskolázott, mint te. Nem azt vitatom, hogy efféle képesség lehetséges (Rudolf Steiner például részletesen elmagyarázza, hogyan juthatsz el a világ színről-színre való megismeréséig, lásd Steiner 1918/1961), hanem azt, hogy az efféle állítólagos, a valóság természetes illesztékeihez való *közvetlen* hozzáférés képességének *bármilyen* köze volna a filozófiai megismeréshez. Ha eltekintünk a filozófiai megismerésnél hatékonyabb *misztikus* megismerés képességétől, akkor azt kell mondanunk: igenis episztemikusan ugyanabban a helyzetben vagytok. Episztemikusan egyikőtök sem kitüntetett. Mindketten rendelkeztek a Thészeusz hajója probléma kapcsán egy-egy vélekedéssel, *plusz* egy-egy azt alátámasztó érvel. *De semmi többel*.

Mondom másképp. Tétélezzük fel, hogy a valóságnak valóban vannak természetes illesztékei. Tegyük fel tehát, hogy a valóságnak van tőlünk függetlenül, önmagában metafizikai szerkezete, ahogyan azt például Theodor Sider gondolja (Sider 2012), és nem igaz az, hogy csak számunkra vannak a dolgok valahogyan, ahogyan azt például Nelson Goodman véli (Goodman 1972). Ugyancsak tegyük fel (és ezt most Isten nézőpontjából mondom), hogy te választod az igaz filozófiai elméletet, vagyis a te álláspontod reprezentálja helyesen a valóság természetes illesztékeit, ennél fogva az eredeti hajó valóban a renovált hajóval azonos.

Ha mindez így is volna – *nem változtatna semmin*. Attól ugyanis, hogy *igaz* igazolt vélekedéssel rendelkeznél, episztemikusan nem kerülnél a vitapartnered fölé. Igaz vélekedésed episztemikusan egyenértékű volna vitapartnered hamis vélekedésével. A tudás klasszikus meghatározása szerint ebben az esetben ugyan *tudnád*, hogy a Thészeusz hajója a renovált hajóval azonos, mivel teljesülne a tudás valamennyi szükséges feltétele (megfelelő vélekedés, fallibilis igazolás, *igazság*), de azt már *nem tud(hat)nád*, hogy *tudod*, mivel ez utóbbit nem hihetnéd igazoltan.

Miért nem? Azért nem, mert ahhoz, hogy igazoltan hihesd (és ennél fogva tudd), hogy tudod, hogy Thészeusz hajója a renovált hajóval azonos, az kellene, hogy e vélekedésedet nem más, mint a valóság természetes illesztékeihez való *hozzáféréssel* igazolja. Csakhogy a helyzet az, hogy e vélekedésedet – attól még, hogy történetesen Isten nézőpontjából az igaz álláspontot képviseled – *nem* a valóság természetes illesztékeihez való hozzáféréssel igazolja, hanem *továbbra is csak* a mereológiai appropriációs elv. Ennél fogva a vélekedésed *nem megbízhatóbb* kognitív folyamatok eredménye, mint vitapartneredé: a mereológiai appropriációs elv áll szemben a mereológia esszencialista elvvel. Egyszerűen szólva: pusztán *véletlen* volna, ha Isten nézőpontjából az igaz elmélet mellett köteleznéd el magad, ahogyan az is, hogy vitapartnered a hamis elmélet mellett. Ahogy Jason Brannen fogalmaz:

Íme egy analógia. Tegyük fel, hogy ezer ember, akik mind São Paolóba igyekeznek eljutni, véletlenszerűen felszállnak a dallasi Fort Wourth repülőtérről induló járatokra. [...] Ebből az ezer emberből néhány száz valóban landol São Paolóban, a legtöbben azonban valahová máshová érkeznek. Úgy tűnik, a filozófia is sok szempontból ilyen. Elvihet néhány embert a megfelelő célállomásra, de a legtöbben máshol landolnak. De a helyzet még ennél is rosszabb. Az utasok ugyanis tudják, hogy São Paolóba érkeztek-e, vagy sem. A filozófia esetében néhányan szintén az igazsághoz érkeznek. Csakhogy nekik nincsen megkülönböztethetően jobb indokuk arra, hogy ezt higgyék, mint tévedésbe esett társaiknak (Brennan 2010. 3–4).

Azt az ellenvetést tehetnéd, hogy eddigi érvelésem során kizárólag egymástól *izolált* filozófiai problémákról beszéltem. Holott egy filozófiai elmélet mellett gyakran nem azért kötelezzük el magunkat, mert az megoldást nyújt *egy* bizonyos filozófiai problémára, hanem azért, mert egy *sor* filozófiai problémára kínál megoldást. Más szavakkal: a filozófiai elméletek elfogadása vagy elutasítása elsősorban azon múlik, hogy a kérdéses elmélet mennyire tudja a jelenségek *széles körét* magyarázni (lásd Sider 2009, 385).

Nem meggyőző ez az ellenvetés, ugyanis csak tovább tolja a problémát. A filozófusok között ugyanis – ahogyan fiktív filozófusom monológja kapcsán utaltam rá – abban *is* disszenzus van, hogy a különböző filozófiai elméletek hogyan kapcsolódnak egymáshoz. Abban, hogy egy filozófiai elmélet mely más filozófiai elmélettel konzisztens. Disszenzus van például a tekintetben, hogy a nominalizmus elfogadásából következik-e a genuin realizmus elfogadása. Vagy a tekintetben, hogy a fizikalizmus összeegyeztethető-e az absztrakt entitások létezésével. Nem sorolom tovább. Az ellenvetés egészen egyszerűen azért nem áll, mert azon a szinten, ahová tolja a problémát, *ugyanúgy* nézetkülönbség van, mint az izolált problémák esetében.

Ezek után nézzük a disszenzusból vett érv szerkezetét:

- (a) A filozófia minden területén disszenzus van a különböző filozófusok között.
- (b) A filozófusok közti disszenzus episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciájú felek között áll fenn.
- (c) Ha a filozófusok közti disszenzus episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciájú felek között áll fenn, akkor a filozófia nem alkalmas (nem megbízható) módja a megismerésnek.
- (K) A filozófia nem alkalmas (nem megbízható) módja a megismerésnek.

Hadd fussak végig a premisszákon. Az (a) azt a sajátos tapasztalatunkat fejezi ki, amivel mindannyian rendelkezünk, ha a filozófia művelésére adjuk a fejünket. A (b) már első pillantásra is igaznak tűnik, de az imént alá is támasztottam. A (c) triviálisan igaz, hiszen nyilván senki nem tekint megbízhatónak olyan módszert,

amelynek alkalmazásával episztemikusan egyenrangú és maximális kompetenciával bíró felek különböző eredményekre jutnak. A (K) pedig következik a premisszákból.

3.

Már csak az maradt hátra, hogy két rövid reflexiót fűzzek a disszenzusból vett érv konklúziójához. Először is, a következőképpen értem a konklúziót: mivel a filozófia nem alkalmas (nem megbízható és nem hatékony stb.) módja a megismerésnek, ezért *nem hihetsz komolyan és őszintén filozófiai elméletekben*. A „nem hihetsz komolyan és őszintén filozófiai elméletekben” kijelentés kétértelmű. Az egyik értelme az, hogy azokban a filozófiai elméletekben nem hihetsz komolyan és őszintén, amelyek valamiért nagyon különböznek hétköznapi világtól. Amikor David Lewis megfogalmazza az őszinteség egyszerű maximáját, hasonlóra gondol. Eszerint: „soha ne hozakodj elő olyan filozófiai elmélettel, amit nem hiszel *legkevésbé* filozófiai és hétköznapi felfogásodnak *leginkább* megfelelő pillanataidban” (Lewis 1986. 135, kiemelések tőlem, T. J.). Ha ugyanis ilyen filozófiai elmélettel hozakodsz elő, akkor azt nem is fogod tudni komolyan venni.

A disszenzusból vett érv konklúziója természetesen nem így, vagyis *nem pszichológiai* értelemben értendő. A konklúzió *episztemológiai* tézis. Nem azt a pszichológiai tényt fejezi ki, hogy valamiért nem vagy képes egyetlen filozófiai elméletben sem hinni, hanem azt, hogy *nincsen episztemikus* vagy – ha úgy tetszik – *racionális indokod* arra, hogy egyáltalán higgy *bármilyen* filozófiai elméletben. Nincs episztemikus indokod arra, hogy az általad képviselt filozófiai elméletet igaznak tartsd, következésképpen *nem is hihetsz* abban komolyan és őszintén. A disszenzusból vett érv célja tehát az, hogy episztemikus megfontolások révén *kioltsa* benned filozófiai meggyőződéseidet, amelyekben – ha nem volna disszenzus, illetve nem létezne a disszenzusból vett érv – komolyan és őszintén *hihetnél*. Csakhogy disszenzus van, és létezik a disszenzusból vett érv, következésképpen fel *kell* függesztened filozófiai meggyőződéseidet. Azokat, amelyekkel éppen rendelkezzel.

Másodszor: az a kijelentés, hogy „a filozófia nem alkalmas módja a megismerésnek”, illetve az, hogy „nem lehetünk komolyan és őszintén egyetlen filozófiai elméletben sem”, nem jelenti automatikusan azt, hogy értelmetlen a filozófia művelése. A filozófia művelésének attól még lehet értelme, hogy episztemikusan sikertelen (vagy legalábbis nem hatékony) vállalkozás. Mindazonáltal óva intenek attól, hogy úgy érvelj a filozófia művelésének értelmessége mellett, hogy azt próbáld megmutatni, hogy számos olyan filozófia létezik, amelyet nem érint a disszenzusból vett érv, mivel ezek a filozófiák nem episztemikus vállalkozások. Nagyot tévednél, ha azt mondanád: csak a vállaltan probléma-

megoldásra szakosodott analitikus filozófiát érinti a disszenzusból vett érv, mert kizárólag ott vannak egymással szembenálló elméletek. Való igaz, hogy az analitikus filozófiában fel van tárva a legtöbb filozófiai probléma fogalmi-logikai szerkezete, és egyúttal az is, hogy azoknak milyen konzisztens megoldási javaslatok lehetségesek, de ez mégsem jelenti azt, hogy kizárólag az analitikus filozófiát érinti az érv.

Szerintem valamennyi filozófia az igazságra pályázik, és ennyiben valamennyi filozófia episztemikus vállalkozás. Nemcsak az analitikus filozófia, hanem a fenomenológia, a hermeneutika (már amennyiben ez külön ágazat), a dekonstrukció és a többi kontinentális iskola is. Attól, hogy ez utóbbi irányzatok képviselői ritkán fogalmaznak úgy, hogy „amellett fogok érvelni...”, vagy hogy „azt szeretném megmutatni...”, és általában kerülnek explicitté tenni premisszáikat, és gyakran hajlamosak metaforikusan fogalmazni, sokszor pedig nem tekintik saját tevékenységüket elméletalkotásnak, mégiscsak arra tesznek kísérletet, hogy azt írják le, *ahogyan* szerintük *a dolgok vannak*. Ha pedig erre tesznek kísérletet, akkor nyilván *igaznak* is gondolják mindazt, amit leírnak, vagyis tevékenységük igenis episztemikus/kognitív vállalkozás. Ennyiben őket is érinti a disszenzusból vett érv.

Mindezzel azt akarom mondani: az egyetlen lehetőség, hogy a filozófia művelésének értelmessége mellett érvelj, annak kijelentése, hogy a filozófia művelésének valamilyen filozófián *kívüli* értelme van. E filozófián kívüli értelem nem lehet akármilyen. Olyannak kell lennie, ami más módon nem sajátítható el. Azt kell tehát mondanod: a filozófia olyan intellektuális és/vagy morális képességek birtokába juttat, melynek birtokába a filozófia művelése *nélkül* nem juthatnál (lásd erről Tőzsér 2013).

IRODALOM

- Bács Gábor 2011. Az intelligens nagynéni segédlete Thészeusz hajójához. In Bács Gábor – Forrai Gábor – Molnár Gábor – Tőzsér János (szerk.) *Perlekedő rokonok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 111–131.
- Brennan, Jason 2010. Scepticism about Philosophy. *Ratio*, 23/1. 1–16.
- Frances, Bryan 2010. The Reflective Epistemic Renegade. *Philosophy and Phenomenological Research*, 81/2. 419–463.
- Goldman Alvin I. 2001. Experts: Which Ones Should You Trust. *Philosophy and Phenomenological Research*, 63/1. 85–110.
- Goodman, Nelson 1972. *Problems and Projects*. Indianapolis, Hackett Publishing Company.
- Lewis, David 1986. *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Basil Blackwell.
- Platón 2005. *Phaidrosz*. Ford. Simon Attila. Budapest, Atlantisz.
- Sextus Empiricus 1998. A pürrhonizmus alapvonalai. Ford. Lautner Péter. In Kendeffy Gábor (szerk.) *Antik szkeptizmus: Cicero- és Sextus Empiricus-szövegek*. Budapest, Atlantisz Kiadó. 171–373.

- Sider, Theodore 2012. *Writing the Book of the World*. Oxford, Oxford University Press.
- Sider, Theodore 2009. Ontological Realism. In David J. Chalmers – David Manley – Ryan Wasserman (szerk.) *Metametaphysics. New Essays on the Foundations of Ontology*. Oxford, Clarendon Press. 384–423.
- Steiner, Rudolf 1918/1961. *Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten*. Dornach, Rudolf Steiner Verlag.
- Tőzsér János 2013. The Nature of Philosophical Problems and Theories. (közlésre benyújtva)
- Tőzsér János – Demeter Tamás 2011. *Philosophy as Non-Expert Knowledge* (kézirat)